

Romuald Szytk

Kościoły i związki wyznaniowe jako podmioty czynności prawnych w praktyce notarialnej (cz. II)

I. Prawa i obowiązki kościołów i innych związków wyznaniowych

1. Definicja kościoła

Niezdefiniowanie pojęcia Kościoła i innych związków wyznaniowych motywuje konieczność dokonania badań prawnoporównawczych, polegających na ustaleniu ich walorów jako podmiotów czynności prawnych⁴⁶. Problem ogranicza się do określenia pojęcia Kościoła, ponieważ powszechnie za związki wyznaniowe uznaje się zorganizowane zespoły ludzi działających wspólnie i mających wspólne cele duchowe⁴⁷. W prawie polskim Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione na mocy art. 25 ust. 1 Konstytucji RP⁴⁸ i działają w konstytucyjnych ramach ustrojowych, zaś ich sytuację prawną i majątkową, stosownie do art. 8 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁴⁹,

---

⁴⁶ Szerzej ks. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2002, s. 172 i nast.

⁴⁷ Potwierdza to brzmienie art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 10 grudnia 1948 r., a także art. 9 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.) oraz Protokół Nr 1 do tej Konwencji (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175).

⁴⁸ Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

⁴⁹ Dz.U. z 2004 r. Nr 26, poz. 319, z późn. zm.

regulują ustawy. Są one w myśl art. 25 ust. 3 Konstytucji kształtowane na zasadach poszanowania autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie⁵⁰. Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską określają normy międzynarodowe i ustawy. Stosunki między innymi Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi ustalają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Z zestawienia powołanych przepisów wynika, że Kościoły są związkami wyznaniowymi, zrównanymi z innymi podmiotami tego rodzaju. Ustawodawca dostrzega jednak cechy charakterystyczne Kościoła, wynikające z jego genezy, skoro postanawia, że „[w]olność religii obejmuje także posiadanie świątyni i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb wierzących oraz prawa osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują” (art. 53 ust. 1 Konstytucji RP). Za świątynię uważa się budowlę przeznaczoną na miejsce kultu otoczonego szczególną czcią, w którym kultuwuje się określone wartości duchowe⁵¹. Sobór Watykański II nie zdefiniował pojęcia Kościoła. W Konstytucji dogmatycznej o Kościele – *Dei verbum* z dnia 21 listopada 1964 r. ograniczył się do jego opisu w rozwoju historycznym, począwszy od Nowego Testamentu, w którym był nazywany jako „Lud Boży” i „Ciało Chrystusa”⁵². W owym czasie Kościół był uznawany za owczarnię, której jedyną i konieczną bramą jest Chrystus, za trzodę, której sam Bóg zapowiedział, że będzie jej pasterzem. Kościół był także nazwany budowlą bożą, jako że sam Pan porównał siebie do kamienia, który odrzucili budujący, a stał się kamieniem węgielnym. Kościół jako budowlę nazywano domem Boga, w którym mieszka Jego rodzina. Inne przekazy określają go jako mieszkanie „Boga w Duchu”, przybytek Boga z ludźmi. Z czasem określany jest świątynią, którą porównuje się do miasta świętego Jeruzalem. Nazwa ta koresponduje z „górnym Jeruzalem” i „naszą matką” czy też „nieskalaną Oblubienicą niepokalanego Baranka”. W liturgii przyjmuje się, że Chrystus umiłował Kościół i wydał samego siebie, aby go

⁵⁰ Bliżej J. K r u k o w s k i, K. W a r c h a ł o w s k i, *Polskie prawo wyznaniowe*, red. J. Krukowski, Warszawa 2000, s. 63 i nast. Autorzy stwierdzają, że formuła konstytucyjna o autonomii i niezależności koresponduje z art. 1 konkordatu.

⁵¹ Szerzej S. D u b i s z, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 4, Warszawa 2003, s. 740-741.

⁵² Bliżej *Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, Poznań 2005, s. 13 i nast.

uświęci⁵³. W rozdziale III „O hierarchicznym ustroju kościoła” i Konstytucji *Dei verbum* doprecyzowano status prawny Biskupa Rzymu oraz biskupów, którzy razem prezentują cały kościół jako jeden podmiot. W Polsce nazwa kościół całkowicie zastąpiła w wieku XV dominującą nazwę cerkiew. Została przejęta od Czechów na przełomie XI i XII wieku⁵⁴.

Współcześnie precyzyjnie określono znaczenie podmiotowe i przedmiotowe Kościoła w kodeksie prawa kanonicznego⁵⁵. Kościół łaciński, *Ecclesia latina*, zwany też Kościołem rzymskokatolickim lub Zachodnim, podlega Biskupowi Rzymu jako patriarsze Zachodu, w którym język łaciński uważa się w liturgii za własny. Kościół występuje tu jako podmiot ukonstytuowany i uporządkowany, a wierni, którzy stali się nimi przez chrzest i stanowią lud boży, kierowany wspólnie przez następcę Piotra i biskupów, stanowią Kościół w znaczeniu podmiotowym.

Kościół, w tym Kościół katolicki i inne związki wyznaniowe nie są bezpośrednio przedmiotem norm publicznego prawa międzynarodowego. Wyszczególnia się je przy omawianiu zagadnień dotyczących gwarancji wyznania i sumienia wspólnotowego kultu religijnego. Powszechnie kościół katolicki jest uznawany za podmiot publicznego prawa międzynarodowego i do takiego wniosku należy dojść także przez wykładnię art. 113 § 1 KPK (kodeks prawa kanonicznego).

Kościół oznacza także budowlę świętą przeznaczoną dla kultu bożego, do której wierni mają prawo wstępu w celu wykonywania obrządku religijnego (kan. 1214 KPK). W liturgii katolickiej eksponowane jest jego znaczenie jako miejsca kultowego, poświęconego lub pobłogosławionego do kultu. Każdy powinien mieć swój niezmienny tytuł. Na budowę

---

⁵³ Tamże, s. 18.

⁵⁴ Według A. Brücknera, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1993, przedruk z wyd. 1, Kraków 1927, s. 260. Czeska nazwa Kostol jako kościoła wywodzi się z łacińskiego *castellum*, zdrobniale od *castrum*. Pierwsze kościoły stawiano w warownych grodach. Zmarłych chowano w kościołach lub na cmentarzach przykościelnych. Stąd pochodzi stwierdzenie, „że od kości ich wzięły kościoły przewisko”.

⁵⁵ Bliżej M. Sitarz, *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa 2004, s. 99; patrz także kan. 177 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*), który za podstawową jednostkę organizacyjnego kościoła wschodniego uznaje eparchie. Kodeks stanowi pierwszy usystematyzowany zbiór przepisów dla katolickich kościołów wschodnich, promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 18 października 1990 r.

konieczne jest zezwolenie biskupa diecezjalnego na piśmie (kan. 1215 § 1 KPK). Zezwolenie jest także potrzebne na przekazanie kościoła do majątku świeckiego, ale „nie niewłaściwego” (kan. 1222 § 2 KPK), i tylko wtedy, gdy nie nadaje się do sprawowania w nim kultu bożego i nie ma możliwości jego odrestaurowania.

Kościół katolicki jako podmiot praw i obowiązków, zgodnie z brzmieniem art. 24 konkordatu, ma prawo do budowy, rozbudowy obiektów sakralnych i kościelnych oraz zakładania i prowadzenia cmentarzy, z zachowaniem norm prawa polskiego. Biskup diecezjalny lub inny właściwy ordynariusz decyduje o potrzebie budowy świątyń i o założeniu cmentarzy⁵⁶. Budowę obiektów sakralnych i kościelnych oraz założenie cmentarzy inspirować właściwe władze kościelne po uzgodnieniu miejsca z kompetentnymi władzami i po uzyskaniu wymaganych decyzji administracyjnych. Prawo zakładania, posiadania i prowadzenia cmentarzy grzebalnych przysługuje wszystkim Kościołom i innym związkom wyznaniowym na zasadzie art. 19a cyt. ustawy z dnia 17 maja 1989 r., jednakże z obowiązkiem zachowania przepisów ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych. Teren cmentarny po zamknięciu cmentarzy wyznaniowych może być przeznaczony na inny cel po upływie 40 lat od dnia ostatniego pochowania na nim zwłok, na mocy decyzji wydanej po uzyskaniu zgody właściwej władzy kościelnej lub związku wyznaniowego. Zgoda może być wydana pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione po uzyskaniu zezwolenia właściwego konserwatora zabytków. Przeniesienie ich następuje tylko w przypadkach uzasadnionych szczególnymi celami publicznymi. Właściwy organ może wystąpić do ministra ds. wyznań religijnych o zwolnienie z wymogu uzyskania zgody władz Kościoła lub innych związków wyznaniowych.

Przepisy ogólne, dotyczące wszystkich Kościołów i innych związków wyznaniowych, przewidują, że mogą one, wypełniając swoje funkcje religijne, realizować inwestycje sakralne i inne inwestycje kościelne (art. 19

---

⁵⁶ Zgodnie z art. 1 ust. 3 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz.U. z 2000 r. Nr 23, poz. 295 z późn. zm.), właściwe władze kościelne decydują o założeniu lub rozszerzeniu cmentarza wyznaniowego na terenie przeznaczonym na ten cel w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, po uzyskaniu zgody właściwego inspektora sanitarnego.

ust. 2 pkt 6 ustawy). Mają charakter blankietowy, gdyż nie określają rodzaju budowli ani też warunków ustawowych, jakie powinny być spełnione. Uprawnienia te w różnym rozmiarze są powtórzone w jednostkowych ustawach wyznaniowych oraz w przepisach prawa wewnętrznego tych podmiotów. W sporadycznych przypadkach odstąpiono od regulacji prawnych tych zagadnień. Najpełniej zagadnienia z tym związane zostały omówione w rozdziale 7 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP⁵⁷. Według dyspozycji art. 41 ust. 1 tej ustawy, Kościół i jego osoby prawne mogą realizować inwestycje sakralne i kościelne. Za inwestycję sakralną uważa się budowę, rozbudowę kościoła i kaplicy, a także adaptację budynku na cele sakralne. Inwestycją kościelną są inne inwestycje tego rodzaju. Podlegają one ogólnie obowiązującym przepisom o planowaniu przestrzennym oraz prawu budowlanemu i w związku z tym plany zagospodarowania przestrzennego⁵⁸ powinny obejmować również inwestycje sakralne i kościelne, a także katolickie cmentarze wyznaniowe, zamieszczane w tym planie na podstawie wniosku biskupa diecezjalnego lub wyższego przełożonego zakonnego. W wyniku wzajemnych porozumień podmiotów zainteresowanych, ustalana jest kolejność realizacji tych inwestycji w narodowym planie społeczno-gospodarczym. Grunty stanowiące własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, przeznaczone w planach zagospodarowania przestrzennego na te cele, będą oddawane lub sprzedawane kościelnym osobom prawnym na ich wniosek, zaś grunty stanowiące własność jednostek samorządu terytorialnego mogą być sprzedawane tym podmiotom za cenę ustaloną uchwałą odpowiedniej rady lub sejmiku. Ustawodawca postanawia, że inwestycje te są finansowane ze środków własnych kościelnych osób prawnych. Wynika to z zasady, że Rzeczpospolita Polska jest państwem świeckim, neutralnym w sprawach religii i przekonań. Zarówno państwo, jak i państwowe jednostki organizacyjne nie dotują ani nie subwencjonują Kościołów i innych związków wyzna-

---

⁵⁷ Dz.U. Nr 29, poz. 154 z późn. zm.

⁵⁸ W myśl art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.), ustalenia dotyczące przeznaczenia terenu, rozmieszczenia inwestycji celu publicznego oraz określenia sposobu zagospodarowania i warunków zabudowy terenu następują w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

niowych, z wyjątkiem sytuacji określonych w ustawie. Przepisy te nie mają zastosowania do inwestycji przeznaczonych dla duszpasterstwa wojskowego oraz specjalnego w zakładach państwowych. Niemniej, stosownie do art. 44 ustawy, nie pobiera się opłat za użytkowanie wieczyste gruntów oddanych pod zakłady charytatywno-opiekuńcze i punkty katechetyczne.

Parafie mają prawo posiadania, zarządzania lub zakładania i poszerzania cmentarzy grzebalnych. Uprawnienia takie posiadają też zakony lub ich domy w stosunku do wyodrębnionych cmentarzy zakonnych.

Prezentowane przepisy są skorelowane z postanowieniami kan. 1240-1242 KPK, w myśl których Kościół powinien mieć własne cmentarze albo przynajmniej pobłogosławione kwatery na cmentarzach świeckich, przeznaczone na grzebanie swoich wiernych. Generalnie istnieje zakaz grzebania wiernych w kościołach, chyba że chodzi o Biskupa Rzymu, kardynałów lub biskupów diecezjalnych (również emerytowanych), którzy powinni być chowani we własnym kościele.

Prawodawca w art. 16 ust. 2 omawianej ustawy wprowadził pojęcie „budynków towarzyszących”, uznając za nie towarzyszące obiektom sakralnym, położone w sąsiedztwie tych ostatnich, budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora, kancelarię parafialną albo kancelarię rektora (plebanie), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatka), budynki stanowiące mieszkania pracowników świeckich parafii, rektoratu (organistówki) oraz budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym bądź świadczeniem w nim pomocy. Zostały one enumeratywnie wyliczone tylko na użytek regulacji spraw majątkowych Kościoła⁵⁹.

---

⁵⁹ W Polskiej Klasyfikacji Obiektów Budowlanych wykazano pod poz. ex 113 budynki zbiorowego zamieszkania wyłącznie budynki kościołów i innych związków wyznaniowych, klasztory, domy zakonne, plebanie i rezydencje biskupie. W myśl art. 3 pkt 4 lit. a ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2003 r. Nr 207, poz. 2016 z późn. zm.) do obiektów małej architektury zaliczono niewielkie objekty, w tym kultu religijnego, jak kapliczki, przydrożne krzyże i figury. Zgodnie z art. 4, każdy ma prawo zabudowy nieruchomości gruntowej, jeżeli wykaże prawo do dysponowania nieruchomością na cele budowlane, pod warunkiem zgodności z przepisami. Kaplica stanowi miejsce przeznaczone za pozwoleniem ordynariusza do sprawowania kultu religijnego (1223 KPK).

2. Sytuacja prawna i majątkowa Kościołów

Według dyspozycji art. 8 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Kościoły i inne związki wyznaniowe działają w konstytucyjnych ramach ustrojowych państwa, a ich sytuację prawną i majątkową regulują ustawy. Stosunek państwa do wszystkich Kościołów i innych związków wyznaniowych opiera się na poszanowaniu wolności sumienia i wyznania, co gwarantuje równouprawnienie, bez względu na formę uregulowania ich sytuacji prawnej. W chwili obecnej regulacją ustawową objęto 14 Kościołów i innych związków wyznaniowych⁶⁰. Ich rejestrowanie normuje art. 30-35 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Organem rejestrowym jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych. Prawo wniesienie wniosku o rejestrację przysługuje co najmniej 100 obywatelom polskim, posiadającym pełną zdolność do czynności prawnych. Do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych wpisanych jest łącznie 149 podmiotów. Wypełniając funkcje religijne, mogą one rządzić się własnym prawem, swobodnie wykonywać władzę duchowną oraz zarządzać swoimi sprawami (art. 19 ust. 2 pkt 4) w znaczeniu *sensu largo*. Do takiego stwierdzenia upoważnia również wykładnia art. 5 konkordatu, postanawiającego, że Kościół katolicki ma zapewnione prawo do wykonywania jurysdykcji oraz zarządzania i administrowania swoimi sprawami na podstawie prawa kanonicznego. W sprawach majątkowych Kościoły i inne związki wyznaniowe działają poprzez swoje osoby prawne, z tym że ich organy, zakres kompetencji, sposób powoływania oraz reprezentację określają statuty i prawo wewnętrzne. Dla pełnego wyjaśnienia tego zagadnienia należy podkreślić, że jeżeli organizacje tworzone na podstawie art. 19 ust. 2 pkt 14 cyt. ustawy, mające na celu działalność na rzecz

---

Z tą chwilą nie można jej bez jego zgody przeznaczyć na cele świeckie. Historycznie nazwa kaplica pochodzi od łacińskiego *capella* – mały kościół. Jej nazwę łączy się z płaszczem św. Marcina (*cappa – capella*), przechowywanym z innymi po nim relikwiami w osobnym budynku; bliżej A. Brückner, *Słownik etymologiczny...*, s. 217-218.

⁶⁰ Patrz również rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 maja 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, Dz.U. Nr 38, poz. 374. Rejestr składa się z dwóch działów: Dział A, do którego wpisuje się kościoły i inne związki wyznaniowe i dział B, do którego wpisuje się organizacje międzykościelne.

formacji religijnych, nie mają osobowości prawnej, nie stosuje się do nich prawa o stowarzyszeniach. Działają w ramach osób prawnych Kościołów i innych związków wyznaniowych, w których zostały powołane.

Blizsza analiza przepisów ustaw wyznaniowych, pochodzących także z okresu międzywojennego, dostarcza wiele inspirujących wniosków w zakresie wykładni regulacji wzajemnych stosunków między państwem a tymi podmiotami. Materiał porównawczy jest niezwykle bogaty, ponieważ dotyczy różnych okresów, w których powstawały poszczególne regulacje prawne. Rzeczą charakterystyczną jest, że zostały one nasilone w niektórych okresach. I tak, w 1994 r. uchwalono dwie ustawy, a w latach 1995 i 1997 po cztery. Nadal obowiązują trzy ustawy z okresu międzywojennego (pochodzące z 1928 r. i 1936 r.), a zatem uchwalone w odmiennych warunkach porządku prawnego. Zakres tematyczny regulacji jest różnorodny i uzasadniony obiektywnymi, aktualnymi przesłankami pozycji i znaczenia danej wiary w społeczeństwie. Z tych powodów ustawa o stosunku do państwa do Kościoła katolickiego bardzo obszernie traktuje o tych zagadnieniach i mimo niektórych kontrowersyjnych rozwiązań jest rozwiązaniem wzorcowym, do którego należy się odnosić przy dokonywaniu badań prawno-porównawczych.

Sytuację prawną Kościoła katolickiego w Polsce reguluje omawiana ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Kodeks prawa kanonicznego. Zagadnienia będące przedmiotem rozważań należy ująć tematycznie, uwzględniając ich regulację w poszczególnych aktach prawnych. I tak, w zakresie osobowości prawnej art. 4 konkordatu postanawia, że Rzeczpospolita Polska uznaje osobowość prawną Kościoła katolickiego, a także wszystkich instytucji kościelnych terytorialnych, które nabyły ją na podstawie przepisów prawa kanonicznego. Odpowiednie władze kościelne zostały obowiązane do dokonania stosownego powiadomienia kompetentnych organów państwowych. Niezależnie od tego, inne instytucje kościelne mogą na wniosek władzy kościelnej uzyskać osobowość prawną na podstawie prawa polskiego. Jest to zbieżne z regulacją zawartą w art. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. (wyznaniowej), który postanawia, że Kościół rządzi się w swych sprawach

własnym prawem i swobodnie wykonuje władzę duchowną. W sprawach nieuregulowanych stosuje się powszechnie obowiązujące przepisy prawa, jeżeli nie są sprzeczne z przepisami prawa kanonicznego. Zasadę tę potwierdza klauzula zawarta w kanonie 22 KPK, mówiąca, że ustawy państwowe, do których odsyła prawo kościelne, należy zachować w prawie kanonicznym, o ile nie są one przeciwne prawu bożemu, a prawo kanoniczne nie postanawia inaczej. Tłumaczenie z języka łacińskiego nie jest precyzyjne, ponieważ w oryginale użyto pojęcia *leges civiles* – nieznanego współczesnemu ustawodawstwu – i powinno być raczej prawo świeckie niż państwowe. Prawo kanoniczne sporadycznie odwołuje się bezpośrednio do przepisów świeckiego prawa cywilnego. Czyni to np. dyspozycja kanonu 197 KPK przy instytucji przedawnienia. Zostało ono zdefiniowane jako sposób nabycia lub utraty prawa subiektywnego, jak również zwolnienia się od obowiązków. Stwierdza się wprost, że Kościół przyjmuje je takie, jakie jest w ustawodawstwie cywilnym danego kraju, z wyjątkami określonymi w prawie kanonicznym. Innym przykładem jest rozwiązanie przyjęte w kan. 126 KPK przy ocenie wad oświadczenia woli. Także zarządca dóbr doczesnych kościelnych przy umowach o pracę powinien posługiwać się przepisami państwowymi dotyczącymi pracy i życia społecznego, zgodnie z zasadami „podawanymi” przez Kościół (kan. 1286 pkt 1°). Przy dokonywaniu zapisów na rzecz Kościoła na wypadek śmierci należy w miarę możliwości zachować wymogi prawa państwowego (kan. 1229 § 2). Konkordat w sposób bardziej doskonały rozwiązuje problem kolizji norm prawa kanonicznego i państwowego. Przyjmuje w art. 4 ust. 3, że inne instytucje kościelne mogą na wniosek władzy kościelnej uzyskać osobowość prawną na podstawie prawa polskiego. Kościelne osoby prawne mogą zakładać fundacje, do których stosuje się prawo polskie (art. 26). Zasada ta obowiązuje przy organizowaniu kultu publicznego, który należy do władzy kościelnej, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego i zachowaniem odpowiednich przepisów prawa polskiego (art. 8 ust. 2). Omawiając miejsce przeznaczone dla kultu religijnego, postanawia, że przepisy prawa kanonicznego nie ograniczają stosowania prawa polskiego w przypadkach jego wyłączenia, i dodaje, że także z zachowaniem standardów prawa międzynarodowego. Konkordat wykazał daleko idące przewidywania w zakresie jego stosowania i wykładni, postanawiając w art. 28, że układające się

strony będą usuwać na drodze dyplomatycznej zachodzące między nimi różnice dotyczące interpretacji stosowania tego przepisu.

Można stwierdzić, że działac będą tu normy prawa kanonicznego, prawa państwowego i prawa międzynarodowego publicznego. Warto przy tym podkreślić, że konkordat jako ratyfikowana umowa międzynarodowa, ogłoszona w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana (art. 87 ust. 1 w zw. z art. 91 ust. 1 Konstytucji RP).

Przy wykładni przepisów ustaw wyznaniowych należy przede wszystkim mieć na uwadze rozwiązania konstytucyjne i przyjęte w art. 8 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, stwierdzające, że Kościoły i inne związki wyznaniowe w Polsce działają w konstytucyjnych ramach ustrojowych RP, a ich sytuację prawnomajątkową oraz ochronę prawną regulują przepisy ustawowe. Problem ten uzupełnia postanowienie art. 40 cyt. ustawy, stanowiące, że stosunki państwa z Kościołem i innymi związkami wyznaniowymi, działającymi na podstawie wpisu do rejestru, mogą być regulowane w drodze odrębnej ustawy.

Osoby prawne Kościoła katolickiego i ich organy zostały szczegółowo przedstawione w rozdziale 2 ustawy. Stosownie do art. 5, w skład struktury organizacyjnej Kościoła wchodzi enumeratywnie wymienione osoby prawne:

1) osoba prawna Kościoła o zasięgu ogólnopolskim, którą jest Konferencja Episkopatu Polski. Posiada ona osobowość prawną w porządku kościelnym (kan. 447-459) i w porządku państwowym. Jej organami są: Prezydium Konferencji Episkopatu Polski, Rada Główna Konferencji Episkopatu Polski i Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski. W sprawach majątkowych Konferencję Episkopatu Polski reprezentuje jej prezydium, zaś do składania oświadczenia woli uprawniony jest każdy z członków;

2) terytorialne jednostki organizacyjne Kościoła, w skład których wchodzi:

- a) metropolie (435-438 KPK), których organami są: dla metropolii gnieźnieńskiej – metropolita gnieźnieński Prymas Polski, dla innych metropolii – metropolita,
- b) archidiecezje, których organem jest arcybiskup archidiecezjalny lub administrator archidiecezji,

- c) diecezje, których organem jest biskup diecezjalny lub administrator diecezji,
  - d) administratury apostolskie, których organem jest administrator apostolski,
  - e) parafie, której organem jest proboszcz lub administrator parafii;
- 3) osoby prawne:
- a) kościoły rektoralne (rektoraty), których organem jest rektor,
  - b) Caritas Polska, której organem jest dyrektor,
  - c) Caritas diecezji, których organem jest dyrektor,
  - d) papieskie dzieła misyjne, których organem jest dyrektor krajowy;
- 4) personalne jednostki organizacyjne:
- a) Ordynariat polowy, których organem jest ordynariusz polowy,
  - b) kapituły, których organem jest prepozyt albo dziekan,
  - c) parafie personalne, których organem jest proboszcz lub administrator parafii,
  - d) konferencja Wyższych Przełożonych Zakonnych Męskich, której organem jest przewodniczący Konsulty Wyższych Przełożonych Zakonnych,
  - e) Konferencja Wyższych Przełożonych Zakonnych Żeńskich, której organem jest przewodnicząca Konsulty Wyższych Przełożonych Zakonnych,
  - f) instytuty życia konsekrowanego (instytuty zakonne i instytuty świeckie) oraz stowarzyszenia życia apostolskiego, zwane dalej zakonami, których organem jest wyższy przełożony (przełożona),
  - g) prowincje zakonów, których organem jest przełożony (przełożona) prowincji,
  - h) opactwa, klasztory niezależne, domy zakonne, których organem jest dla opactwa opat (przełożona), dla klasztoru niezależnego i domu zakonnego – przełożony (przełożona),
  - i) wyższe i niższe seminaria duchowne diecezjalne, których organami są: dla wyższego seminarium duchownego – rektor, dla niższego seminarium duchownego – dyrektor,
  - j) wyższe i niższe seminaria duchowne zakonne, jeżeli w myśl przepisów danego zakonu mają charakter samoistny, których

organy mogą używać innych nazw, stosownie do tradycji danej osoby prawnej.

- 5) Osobami prawnymi są także:
- a) Katolicki Uniwersytet Lubelski,
  - b) Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie,
  - c) Papieski Wydział Teologiczny w Poznaniu,
  - d) Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu,
  - e) Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie oraz jego dwie sekcje: św. Jana Chrzciciela i św. Andrzeja Boboli – „Bobolanum”,
  - f) Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie,
  - g) kościelne instytuty naukowe i dydaktyczno-naukowe kanonicznie erygowane, których organy wymienia status prawny Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, określa ustawa o szkolnictwie wyższym⁶¹. Statut tej Akademii zatwierdza minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw wyznań religijnych i właściwa władza kościelna (art. 9 ust. 2 ustawy).

Ustawodawca jednocześnie postanawia, że inne jednostki organizacyjne Kościoła mogą uzyskać osobowość prawną w wyniku rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Kościelne osoby prawne nie odpowiadają za zobowiązania prawne innej kościelnej osoby prawnej. Nabywają osobowość prawną z chwilą powiadomienia organu administracji państwowej o ich utworzeniu przez władzę kościelną, jeżeli ratyfikowane umowy nie stanowią inaczej. Odpis powiadomienia z umieszczonym na nim potwierdzeniem odbioru jest dowodem uzyskania osobowości prawnej. Władza kościelna powiadamia także właściwy organ administracji państwowej o powołaniu i odwołaniu osoby sprawującej funkcje organu osoby prawnej.

---

⁶¹ Zgodnie z art. 1 ust. 3 ustawy z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 65, poz. 385 z późn. zm.), nie stosuje się jej do szkół wyższych i wyższych seminariów duchownych prowadzonych przez Kościół katolicki, z wyłączeniem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a także do szkół wyższych i wyższych seminariów duchownych prowadzonych przez inne Kościoły i związki wyznaniowe, chyba że ustawy lub umowy zawarte z tymi podmiotami postanawiają inaczej.

Odmienne kryteria podziału osób prawnych przyjął kodeks prawa kanonicznego⁶². Dokonuje podziału na:

1. Osoby moralne (kan. 113 § 1) powstałe z mocy samego ustanowienia bożego, do których należą:

a) Kościół katolicki jako społeczność ochrzczonych, wyznających tę samą wiarę i te same sakramenty oraz zdążające do tych samych celów duchowych pod władzą papieża i biskupów, posiadający zarówno zdolność prawną publiczną, jak i „prywatną”;

b) Stolica Apostolska (kan. 361), przez którą należy rozumieć Stolicę Świętą nie tylko jako siedzibę Biskupa Rzymu, lecz także sekretariatu stanu, Radę Publicznych Spraw Kościoła oraz inne instytucje kurii rzymskiej.

Istnieje pogląd, że do osób moralnych można zaliczyć Kolegium Biskupów, pełniące najwyższą władzę i pełnię władzy nad Kościołem. Władza rządzenia dzieli się na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Ustawodawcza winna być wykonywana w sposób określony prawem. Obowiązuje przy tym hierarchiczne podporządkowanie przy tworzeniu prawa i „niższy” prawodawca nie może ważnie wydać przepisu przeciwnego „wyższemu” prawu (kan. 135 § 2). Władzę kościelną dzielimy na władzę święceń – *potestats ordinis* i władzę rządzenia – *potestats regendi seu iurisdictionis*. Może być ona wykonywana w zakresie wewnętrznym i zewnętrznym. Władza rządzenia jest zasadniczo wykonywana w zakresie zewnętrznym i wywołuje skutki jawne wobec społeczności. Określa się jako zwyczajną, jeżeli na mocy samego prawa wynika z pełnionego urzędu. Zwyczajna władza rządzenia może być uznana za własną lub zastępczą. Wynika ona także z delegacji, gdy jest wykonywana zastępczo na podstawie ważnego umocowania. Czynności delegowanego przekraczające granice, uznaje się za nieważne (kan. 133 § 1).

Podmiotowość prawna Kościoła i Stolicy Apostolskiej w stosunku do ogólnego kościelnego porządku prawnego jest transcendentna. Wykonywanie władzy wywołuje skutki wewnętrzne i zewnętrzne, powodujące określone konsekwencje w przedmiocie prawa międzynarodowego publicznego.

---

⁶² J. Krukowski, R. Sobąński, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, Księga I, *Normy ogólne*, Poznań 2003, s. 188 i nast.

2. Wszystkie inne osoby prawne są tworzone w ramach kościelnego porządku prawnego jako podmioty praw i obowiązków, odpowiadających ich charakterowi.

Samoistny statut prawny dotyczy Watykanu jako państwa posiadającego osobowość prawa międzynarodowego publicznego. Jest nim terytorium wydzielone przez Traktat Laterański, nad którym Stolica Apostolska sprawuje władzę. Granice terytorium Watykanu zostały określone po upadku państwa kościelnego w 1870 r. Pakty Laterańskie z dnia 11 lutego 1929 r. w art. 2 potwierdziły suwerenność Stolicy Apostolskiej przez Włochy. Uprzednio gwarancje istnienia Watykanu zostały potwierdzone przez Kongres wiedeński w dniu 9 czerwca 1815 r. i Protokół Akwizgrański z dnia 21 listopada 1818 r.

Stolica Apostolska wykonuje swoje zadania przez:

- prawo legacji, czyli wysyłania nuncjuszy i akredytowania przedstawicieli państw,
- prawo zawierania umów i konwencji międzynarodowych.

Osoby prawne są ustanawiane z mocy prawa względnie przez decyzję kompetentnej władzy kościelnej, wydane w formie dekretu, jako zespoły osób lub rzeczy. Osobami prawnymi są zespoły składające się przynajmniej z trzech osób jako organ kolegialny działające na podstawie prawa i statutów. Osobą prawną jest także zespół rzeczy jako fundacja składająca się z dóbr lub rzeczy, którymi na mocy postanowień prawa i statutu zarządza jedna lub kilka osób. Powoływane są także publiczne osoby prawne (kan. 116 § 1). Są to zespoły osób lub rzeczy ustanawiane przez kompetentną władzę kościelną do wykonywania odpowiednich zadań, zgodnie z przepisami prawa, dla publicznego dobra. Ustawodawca nie określa jakiego prawa. Domniemywać można, że chodzi o prawo ogólnie obowiązujące. Publiczną osobę prawną reprezentują osoby, którym uprawnienia te przyznaje prawo powszechne, partykularne albo własne statuty. Prywatną osobą prawną są natomiast osoby prawne, którym upoważnienia te przyznają statuty. Zgodnie z przyjętymi także w prawie świeckim zasadami, osoba prawna trwa nieprzerwanie do czasu, gdy nie zostaje zniesiona przez kompetentną władzę, z tą różnicą, że w prawie kanonicznym wygasa w razie niedziałania przez okres 100 lat.

Przepisy prawa kanonicznego dokonują odmiennego podziału przedmiotowego Kościołów. Zgodnie z postanowieniem kan. 368 KPK, Ko-

ścioły partykularne składają się z jednego Kościoła katolickiego, który dzieli się na diecezje i zrównane z nimi prałatury terytorialne, opactwa, wikariat apostolski, prefekturę apostolską i administraturę apostolską erygowane na stałe. Mogą być one erygowane tylko przez najwyższą władzę kościelną. Zgodnie z prawem i z mocy samego prawa nabywają osobowość prawną. Każda diecezja lub inny Kościół partykularny powinny być podzielone na odrębne części, czyli parafie. Kilka sąsiednich parafii może być łączone w specjalne zespoły, jakimi są wikariaty rejonowe (dziekanaty).

Przy załatwianiu wszystkich spraw diecezji o charakterze prawnym występuje w jej imieniu biskup diecezjalny. Administrator diecezji ma te same obowiązki i władzę co biskup diecezjalny, z wyjątkiem spraw, które z natury rzeczy lub z samego prawa zostały wyłączone.

Na czele prowincji kościelnej stoi metropolita, który jest arcybiskupem diecezji i jej zwierzchnikiem. Sąsiednie Kościoły partykularne powinny łączyć się w prowincje kościelne obejmujące określone terytorium. Z mocy samego prawa posiadają one osobowość prawną.

W uzasadnionych przypadkach, gdy istnieje większa ilość Kościołów partykularnych, mogą one na wniosek Konferencji Episkopatu łączyć sąsiednie prowincje kościelne w regiony kościelne, które mogą być erygowane jako osoby prawne. Tytuł patriarchy i prymasa nie daje żadnej władzy rządzenia, chyba że wynika on z przywileju apostolskiego lub zatwierdzonego zwyczajau.

Konferencja Episkopatu, będąca stałą instytucją, jest zebraniem biskupów określonego kraju lub terytorium. Obejmuje zwierzchników wszystkich Kościołów partykularnych tego samego kraju. Konferencja Episkopatu erygowana zgodnie z prawem nabywa z mocy samego prawa osobowość prawną. Każda wybiera przewodniczącego i sporządza własny statut, który musi być potwierdzony przez Stolicę Apostolską.

Zasadniczą rolę w strukturze organizacyjnej Kościoła katolickiego odgrywa parafia, która jest wspólnotą wiernych, utworzoną na stałe w Kościele partykularnym, nad którą sprawuje władzę biskup diecezjalny. Erekcja parafii, jej zniesienie lub dokonywanie w niej zmian należy do wyłącznej kompetencji biskupa diecezjalnego. Parafia erygowana zgodnie z prawem posiada z mocy prawa osobowość prawną. Przewidziane są parafie terytorialne, obejmujące zarówno wszystkich wiernych określonego tery-

torium, jak i parafie personalne utworzone z powodu obrzędu, języka lub z innego powodu. Przyjmuje się jako zasadę, że osoba prawna nie może być proboszczem. Za zgodą kompetentnego przełożonego biskup diecezjalny może powierzyć parafię kleryckiemu instytutowi zakonnemu lub kleryckiemu stowarzyszeniu życia apostołskiego, erygując ją w kościele instytutu lub stowarzyszeniu. W przypadku powierzenia parafii kilku kapłanom wspólnie, należy wytypować jednego z nich na moderatora. Powierzenie parafii tym podmiotom może nastąpić także na podstawie umowy zawartej pomiędzy biskupem diecezjalnym i kompetentnym przełożonym instytutu lub stowarzyszenia. W zasadzie proboszcz powinien sprawować pieczę pasterską w jednej tylko parafii, jednakże w sytuacjach uzasadnionych można powierzyć mu kilka parafii sąsiednich.

W przypadku wakansu (wakatu) w parafii lub niemożliwości wykonywania przez proboszcza obowiązków, kierownictwo parafią, przed ustanowieniem administratora parafii, przyjmuje tymczasowo wikariusz najstarszy nominacją. Administrator parafii ma te same prawa i obowiązki co proboszcz, chyba że biskup diecezjalny postanowił inaczej. W każdej parafii powinna być Rada do spraw ekonomicznych, która w swej działalności przestrzega przepisów prawa powszechnego oraz norm wydanych przez biskupa diecezjalnego. Niezależnie od tego wierni powinni świadczyć proboszczowi pomoc w administrowaniu dobrami parafialnymi, z zachowaniem jego kompetencji.

3. Beneficjum proboszcza

Instytucja „beneficjum proboszcza” jest konsekwencją przejęcia na własność państwa „wszystkich” nieruchomości ziemskich⁶³ wraz ze znajdującymi się na niej zabudowaniami oraz inwentarzem żywym i martwym należącym do związków wyznaniowych⁶⁴, na podstawie art. 1 ust. 1

⁶³ Pojęcie nieruchomości ziemskiej zostało przejęte w § 1 rozporządzenia wykonawczego z dnia 12 września 1919 r. (MP z 1919 r. Nr 206) z tymczasowego rozporządzenia Rady Ministrów normującego przenoszenie własności nieruchomości włościąńskich (rustykałnych). Uważano za nie nieruchomości położone poza granicami administracyjnymi miast; bliżej M. G i n t o w t, S. R u d n i c k i, *Problematyka prawna nieruchomości*, Warszawa 1976, s. 214 i 215. Cytowane rozporządzenie zostało uchylone przez art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 13 lipca 1957 r. o obrocie nieruchomościami rolnymi (Dz.U. Nr 39, poz. 172).

⁶⁴ Majątek beneficjalny znajdujący się we władaniu probostwa powinien być uważany za nieruchomość kościelną, a nie za nieruchomość włościąńską. Orzeczenie SN z dnia 10

ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego⁶⁵. Zostały wyłączone z przejęcia nieruchomości kościelne ziemskie, stanowiące gospodarstwo rolne proboszczów, które państwo poręcza pełniącym te funkcje duchownym jako podstawę ich zaopatrzenia. Wyłączone z przejęcia zostały także, decyzją wojewody, miejsca przeznaczone do wykonywania kultu religijnego, budynki mieszkalne stanowiące siedzibę klasztorów, kurii biskupich i arcybiskupich konsystorzów oraz zarządów innych związków wyznaniowych. Ustawodawca określa nieruchomości ziemskie, przyjmując, że są nimi wszelkie nieruchomości ziemskie należące do kościoła, a także innych związków wyznaniowych oraz zakonów i innych jednostek organizacyjnych, i innych organów bez względu na ich formę prawną. W rozumieniu ustawy gospodarstwem rolnym proboszczem jest nieruchomość ziemska znajdująca się w posiadaniu proboszczów w granicach do 50 ha, a na terenie województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego w dawnych granicach do 100 ha. Stwierdzenie ustawodawcy, że na własność państwa przechodzą „wszystkie nieruchomości ziemskie” jest nieprecyzyjne. Wcześniej bowiem, na mocy art. 1 ust. 1 dekretu z dnia 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziem Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska⁶⁶, na tworzenie gospodarstw rolnych i działek osadniczych oraz uzupełnienie nieżywotnych gospodarstw rolnych przeznaczano na tym obszarze wszelkie nieruchomości ziemskie, z wyjątkiem stanowiących własność osób fizycznych. Przeznaczono więc także na ten cel nieruchomości ziemskie związków wyznaniowych. Z utworzonych w ten sposób zapasów ziemi miały być wydzielone i przekazane właściwym władzom i instytucjom nieruchomości niezbędne na cele publiczne, w tym na potrzeby związków religijnych „uznanych prawnie wyznań” (art. 7 ust. 1 pkt 4). Na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z dnia

---

lutego 1949 r. C 188/48, Zb.O. nr 2-3/49/69, PiP 1949, z. 4, s. 110, Przegląd Notarialny 1949, nr 6, s. 477; Z. T r y b u l s k i, *Bibliografia Prawa i Postępowania cywilnego, Litteratura – Orzecznictwo 1965-1969*, t. III, Warszawa 1972, s. 114; J. P a l i w o d a, *Przebudowa ustroju rolnego*, Warszawa 1964, s. 57-59; S. B r e y e r, *Przeniesienie własności nieruchomości*, Warszawa 1975, s. 97-101; I. J a r u z e l s k a, *Własność w prawie biblijnym*, Warszawa 1997, s. 194.

⁶⁵ Dz.U. Nr 10, poz. 111 z późn. zm.

⁶⁶ Dz.U. Nr 49, poz. 279.

23 czerwca 1971 r. o przejściu na osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁶⁷, własność nieruchomości państwowych lub ich części położonych na tym obszarze, które w dniu 1 stycznia 1971 r. znajdowały się w wyłącznym faktycznym władaniu wymienionych podmiotów, przechodzą nieodpłatnie *ex lege* na ich własność. Stwierdzenie przejścia własności nieruchomości następuje w formie decyzji ówczesnego wojewody wrocławskiego⁶⁸. Na kościelne osoby prawne przeszła własność nieruchomości wymienionych w powołanej ustawie, a w szczególności nieruchomości, na których wzniesiono kościoły, kaplice, plebanie, wikarówki, organistówki i inne zabudowania dla służby parafialnej, klasztory oraz budynki tam wymienione. Ponadto przeszła na nie również własność nieruchomości rolnych wraz z zabudowaniami gospodarczymi, do których nie miały zastosowania przepisy powołanej ustawy z dnia 20 marca 1950 r. Nieruchomości te powinny znajdować się w dniu 1 stycznia 1971 r. w faktycznym i wyłącznym władaniu duchownych, członków zakonów i innych wymienionych tam osób. Przechodziły wtedy na własność tej kościelnej osoby prawnej, do której te osoby należały lub w imieniu której działałaby. W doktrynie i judykaturze wykształcił się zgodny pogląd, że grunty stanowiące gospodarstwo rolne proboszczów są własnością kościelną. Stosują się do nich ogólnie obowiązujące przepisy i nie ma żadnych ograniczeń do przeniesienia ich własności na inne podmioty, pod każdym tytułem prawnym. Jedynym utrudnieniem faktycznym są nieaktualne, błędne lub nieprecyzyjne wpisy, mylnie określające osobę prawną Kościoła lub inną jednostkę organizacyjną tych podmiotów jako ich właścicieli. W księgach wieczystych występują wpisy następującej treści: „Probostwo”, „Każdoczesny proboszcz parafii”, „Fundusz religijny z przeznaczeniem na utrzymanie proboszcza parafii”, „Beneficjum proboszczowskie”. Beneficjum występuje w prawie kanonicznym. Jest tylko ustanawiane przez władzę kościelną i upoważnia daną osobę do pobierania dochodów z majątku kościelnego (art. 1272 i 1274 KPK). Takie

⁶⁷ Dz.U. Nr 16, poz. 156.

⁶⁸ Bliżej: Zarządzenie Dyrektora Urzędu ds. Wyznań z dnia 13 sierpnia 1971 r. w sprawie wykonania przepisów o przejściu na osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na Ziemiach Zachodnich i Północnych (MP Nr 44, poz. 284).

same znaczenie posiada w zakresie pobierania dochodów. Dał temu wyraz Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 16 maja 1964 r. II CR 221/64⁶⁹, uznając grunty stanowiące gospodarstwo rolne proboszczów jako własność kościelną, które w zakresie „obrotu” podlegają tym samym normom, co grunty należące do osób fizycznych i osób prawnych. Sąd Najwyższy postanowił także, że przy sporządzeniu aktu notarialnego ich zbycia konieczne jest przedstawienie przez parafię orzeczenia urzędu ds. wyznań, że dana nieruchomości stanowi gospodarstwo rolne. Wymóg ten odnosi się do przypadków, gdy nie zostało ono przedłożone do wniosku o wpis własności na rzecz parafii lub innego podmiotu prawa kanonicznego. Ewentualne sprostowanie wpisu określającego poprawną nazwę parafii powinno nastąpić na podstawie oświadczenia proboszcza, z podpisem notarialnie poświadczonym. Zaświadczenie to będzie konieczne, gdy w księdze wieczystej nie dokonano aktualnego wpisu na podstawie powołanych przepisów⁷⁰.

Warto podkreślić, że sposób dokonywania wpisów w księdze wieczystej budził wątpliwości od chwili wejścia w życie ustawy.

Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 22 kwietnia 1961 r. I Co 11/61⁷¹ stwierdził, że wpis do księgi wieczystej prawa własności państwa nieruchomości przejętej na jego rzecz z mocy art. 1 ust. 1 cyt. ustawy następuje na wniosek dawniejszego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, obecnie wojewody, i zaświadczenia tego Prezydium o przejęciu nieruchomości na własność państwa. Jeżeli wpis nastąpił na podstawie zaświadczenia błędnie potwierdzającego stan prawny nieruchomości w zakresie przejścia własności na rzecz państwa (art. 4 ust. 4), usunięcie niezgodności między stanem prawnym ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym może nastąpić w drodze postępowania sądowego (art. 10 u.k.w.h. w zw. z art. 198 k.p.c.). Zaświadczenie nie jest decyzją i nie może być wzruszone w postępowaniu administracyjnym⁷².

---

⁶⁹ OSNCP 1965, poz. 99.

⁷⁰ Art. 31 ust. 1 u.k.w.h.; S. Rudnicki, *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece, Przepisy o postępowaniu w sprawach wieczystoksięgowych. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2004, s. 138 i nast.

⁷¹ PiP 1962, z. 2, s. 333-340; OSN 1962, nr 1, poz. 3.

⁷² Treść zaświadczenia określa brzmienie art. 217 § 2 pkt 1 k.p.a.; szerzej D. Frey, *Utracona ziemia, Kościół katolicki, Bezprawnie i bez decyzji*, Rzeczpospolita z dnia 1 lutego 2000 r., nr 26.

II. Czynności prawne według prawa kanonicznego

Przy sporządzaniu czynności prawnych proboszcz występuje w imieniu parafii, przestrzegając przepisów prawa (kan. 532) dotyczących sprawowanego urzędu, powierzonego mu przez biskupa diecezjalnego. Kandydat na urząd – proboszcz musi posiadać święcenia prezbiteriatu i wyróżniać się „zdrową” nauką i dobrymi obyczajami, gorliwością pasterską i innymi „cnotami”, jak również przymiotami wymaganymi prawem powszechnym i partykularnym, niezbędnym do kierowania parafią. Powierzenie urzędu poprzedza egzamin oraz opinie otoczenia i przełożonych. Prawo kanoniczne nakłada na proboszcza szczególnie obowiązek dbałości o dobra doczesne parafii przy załatwianiu wszystkich czynności prawnych. W tym zakresie będą w stosunku do niego działać przepisy dotyczące sprawowania zarządu. Czynności zarządcy przekraczające granicę i sposób zwyczajnego zarządzania, sporządzone bez pisemnego upoważnienia ordynariusza, są nieważne. Czynności te powinien określać statut. W przypadku gdy tego nie czyni, określa je biskup diecezjalny po wysłuchaniu opinii Rady do spraw ekonomicznych. Zarządcy występujący w imieniu publicznej osoby prawnej nie powinni wszczynać ani powodować sporu w sądzie państwowym, dopóki nie uzyskają pisemnego zezwolenia własnego ordynariusza. Zakres odpowiedzialności osoby prawnej za sporządzane czynności przez jej organy jest ściśle określony. Stosownie do kan. 1281 § 3, osoba prawna nie jest zobowiązana odpowiadać za czynności nieważne, podjęte przez zarządcę dobrami kościelnymi. Zarządcy mają bowiem wypełniać swoje zadania ze starannością dobrego gospodarza.

Przepisy prawa kanonicznego odrębnie określają zasady sporządzania czynności prawnej, nazywając ją aktem prawnym. Warunkiem ważności aktu prawnego – *actus iuridicus validus* – jest sporządzenie go przez osobę zdolną do czynności prawnych. Akt powinien zawierać wszystkie istotne elementy konstytutywne i spełniać wymogi formalne. Domniemywa się ważność aktu prawnego jako właściwie dokonanego. Akt prawny dokonany na skutek zewnętrznego przymusu na osobę, która nie mogła się jemu oprzeć, uważa się za niedokonany (kan. 125 § 1), zaś akt prawny dokonany pod wpływem ciężkiej, nieusprawiedliwionej bojaźni albo na skutek podstępów jest ważny, chyba że prawo postanawia inaczej. Może być jednak rozwiązany wyrokiem sędziego na wniosek strony poszko-

dowanej lub jej spadkobierców albo też z urzędu (kan. 125 § 2). W przypadku gdy został dokonany pod wpływem ignorancji lub błędu dotyczącego jego istoty lub warunku wyznaczonego w sposób bezwzględny jest nieważny, chyba że prawo rozstrzyga inaczej. Może być podstawą skargi o unieważnienie, z zachowaniem przepisów prawa.

Gdy przełożony do podjęcia czynności potrzebuje zgody lub rady jakiegoś kolegium bądź zespołu osób, winien je zwołać, chyba że chodzi tylko o uzyskanie rady. Do ważności aktu wymaga się zgody bezwzględnej większości obecnych⁷³.

Względy praktyczne spowodowały ujednoczenie przez władze kościelne na piśmie trybu i zasad postępowania przy sporządzaniu czynności notarialnych. Na podjęcie tej decyzji wpłynęła w pewnym zakresie wielokrotnie głosowana teza wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 lipca 2000 r. IV CKN 88/2000⁷⁴, stwierdzająca, że zawarcie umowy kredytu przez parafię bez zezwolenia właściwego biskupa diecezjalnego jest sprzeczne z prawem określającym działanie parafii jako kościelnej osoby prawnej i prowadzi do nieważności czynności prawnej. Stanowisko to zasługuje na aprobatę w świetle przedstawionych rozważań oraz zasad obowiązujących przy alienacji dóbr doczesnych kościoła. Można mieć jedynie niedosyt argumentacji zawartej w uzasadnieniu tego orzeczenia. Nie zostały podniesione wszystkie kwestie prawne przemawiające o jego słuszności.

Opracowany został wzór zaświadczenia – upoważnienia, w którym wymienia się danego kapłana jako proboszcza, a także podstawę prawną powierzenia mu tego urzędu. Ponadto zamieszcza się upoważnienie do nabycia zidentyfikowanej nieruchomości, bez podania podstawy prawnej

---

⁷³ Bliżej Z. Radwański, *System Prawa Prywatnego*, t. II, *Prawo cywilne, Część ogólna*, Warszawa 2002, s. 181. Autor uważa, że uchwały zmierzają do tego, by osoba prawna dokonała określonej czynności z innym podmiotem. Uchwała sama przez się nie wywołuje żadnych skutków wobec tego podmiotu. Mogą one tylko nakładać na inny organ osoby prawnej, kompetentnej do reprezentowania, obowiązek dokonania wiążącej czynności prawnej. Chodzi tu zatem przede wszystkim o stosunek organu podejmującego uchwałę do osób sprawujących określone funkcje w drugim organie; zob. G. Radecki, *Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce (na styku prawa kanonicznego i prawa cywilnego)*, Rejent 2003, nr 7-8, s. 127-155.

⁷⁴ OSP 2003, nr 9, poz. 118 z głosem aprobującą B. Rakocze go; OSP 2004, nr 5, poz. 58 z głosem krytyczną G. Radecki e go; Rejent 2005, nr 1, s. 122-137 z głosem krytyczną M. Jasiakiewicza.

świadczenia. Zaznacza się, że dokument zostaje wydany w celu sporządzenia aktu notarialnego⁷⁵. Spełnia on wymogi publicznego dokumentu kościelnego, jako że sporządziła go osoba publiczna, wykonująca w Kościele określone zadania, z zachowaniem formalności przepisanych prawem. Może być również uznany jako dokument urzędowy, w świetle brzmienia art. 244 § 1 k.p.c.

Kurie diecezjalne odbierają od proboszczów obszernie oświadczenie⁷⁶, zawierające kilka wątków. Przede wszystkim oświadczają, że zapoznali się z normami prawnymi dotyczącymi sposobu zarządzania majątkiem kościelnym, nabywania i zbywania dóbr materialnych, zawierania umów cywilnoprawnych oraz sposobu i zakresu reprezentowania kościelnych osób prawnych, zawartymi w księdze V „Dobra doczesne kościoła” (kan. 1254-1310 KPK), ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności dotyczącymi osób prawnych i ich organów (art. 5-14), i kodeksie cywilnym dotyczącym przedstawicielstwa (art. 95-125 k.c.). Niezależnie od tego oświadczają, że świadomi są, że bez zgody i zatwierdzenia biskupa diecezjalnego nie mogą dokonywać żadnych czynności dotyczących majątku kościelnego, a zwłaszcza zawierać umów:

- 1) nabywania lub zbywania ruchomości lub nieruchomości kościelnych,
- 2) kredytowych lub udzielać poręczeń majątkowych,
- 3) o roboty budowlane, o dzieło, zlecenia dotyczących remontów, modernizacji czy budowy obiektów kościelnych,
- 4) dzierżawy, najmu lub użyczenia obiektów kościelnych,
- 5) o prowadzenie działalności gospodarczej.

Składający oświadczenie zobowiązują się, że bez zgody biskupa diecezjalnego nie utworzą fundacji, stowarzyszeń, spółek prawa cywilnego lub gospodarczego i nie zostaną członkami zarządów takich podmiotów prawnych. W końcu oświadczenia stwierdzają, że zdają sobie sprawę, iż nierespektowanie powyższych norm prawnych, dotyczących sposobu zarządzania majątkiem kościelnym, pociąga za sobą konsekwencje wy-

---

⁷⁵ Zaświadczenie sporządzone przez kurię diecezjalną jest opatrzone pieczęcią oraz podpisami Kanclerza Kurii i Wikariusza Generalnego.

⁷⁶ Inicjatorem i autorem oświadczeń są kurie diecezjalne. Proboszczowie zostali zobowiązani do ich podpisania i złożenia w aktach kurii.

nikające z odpowiedzialności z kodeksu prawa kanonicznego oraz kodeksu cywilnego dotyczącego osoby fizycznej. Powyższe oświadczenie ma charakter dokumentu wewnętrznego i zawiera podstawowe przepisy odnoszące się do księgi V kodeksu prawa kanonicznego.

W myśl kan. 1254 § 1, Kościół katolicki na podstawie prawa wrodzonego, niezależnie od władzy świeckiej, może dobra doczesne nabywać, posiadać, zarządzać i alienować dla osiągnięcia właściwych sobie celów. Celami tymi jest organizowanie kultu bożego, zapewnienie godziwego utrzymania duchowieństwu oraz innym pracownikom kościelnym, prowadzenie dzieła apostołatu i miłości, zwłaszcza wobec biednych. Stwierdza się, że podmiotami uprawnionymi do tych czynności są: Kościół powszechny, Stolica Apostolska, Kościoły partykularne oraz wszystkie inne osoby prawne, publiczne lub prywatne. Prawo własności dóbr pod najwyższą władzą Biskupa Rzymskiego należy do osoby prawnej, która nabyła je zgodnie z prawem. Wszystkie dobra doczesne są uznane jako dobra kościelne i rządzą się kanonami oraz własnymi statutami. Tylko dobra doczesne osoby prywatnej rządzą się własnymi statutami, chyba że przepisy stanowią inaczej.

Kwestia ta uregulowana jest także w art. 23 konkordatu, mówiącym o tym, że kościelne osoby prawne mogą nabywać, posiadać, użytkować, zbywać mienie nieruchomości i ruchome oraz nabywać i zbywać prawa majątkowe, zgodnie z przepisami prawa polskiego. Zasada ta została doprecyzowana w brzmieniu art. 52 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stwierdzając, że Kościołowi i jego osobom prawnym przysługuje prawo nabywania, posiadania i zbywania mienia ruchomego i nieruchomości, nabywania i zbywania innych praw majątkowych oraz zarządzania swoim majątkiem. Ogólnie zaś – wszystkie Kościoły i inne związki wyznaniowe mogą na zasadzie art. 19 ust. 2 pkt 7 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania nabywać, posiadać i zbywać majątek ruchomy i nieruchomy oraz zarządzać nim. Kościół katolicki może nabywać dobra doczesne wszystkimi sprawiedliwymi sposobami prawa, jakie przysługują innym podmiotom.

Zarząd dóbr doczesnych Kościoła znajduje odrębne uregulowanie. Biskup Rzymu, z tytułu prymatu rządzenia, jest najwyższym zarządcą i szafarzem wszystkich dóbr kościelnych.

Klauzula zawarta w art. 1290 KPK postanawia, że prawo państwowe obowiązuje do umów i zobowiązań na równi z prawem kanonicznym w odniesieniu do rzeczy podlegających władzy Kościoła, o ile nie jest przeciwne prawu bożemu lub co innego nie zastrzega prawo kanoniczne (kan. 1547).

Szczególne zasady dotyczą alienacji dóbr stanowiących majątek publicznej osoby prawnej Kościoła. W myśl dyspozycji kan. 1291 KPK, dla dokonania ważnej alienacji dóbr kościelnych, których wartość przekracza określoną w prawie sumę, wymagane jest zezwolenie kompetentnej władzy, zgodnie z przepisami prawa. Do ważności alienacji i jakiegokolwiek działania, w wyniku którego stan majątkowy osoby prawnej może ulec uszczerbkowi, potrzebne jest pisemne zezwolenie kompetentnego przełożonego, wydane za zgodą jego Rady. W przypadku natomiast, gdy chodzi o transakcje, których suma przekracza wysokość określoną dla danego regionu przez Stolicę Apostolską albo przedmiotem są dobra ofiarowane na mocy ślubu Kościołowi katolickiemu bądź rzeczy drogie z tytułu wartości artystycznych lub historycznych, potrzebna jest ponadto zgoda Stolicy Apostolskiej (kan. 638 § 3). Problem ten został uściślony w brzmieniu art. 1292 KPK w zakresie kompetencji władzy kościelnej do wydania zezwolenia na alienowanie dóbr doczesnych Kościoła, w zależności od ich wartości. Należy podkreślić, że jeżeli osoba prawna zaciągnęła długi i zobowiązania, nawet za zezwoleniem przełożonych, odpowiada za nie samodzielnie (kan. 639 § 1).

W przypadku alienacji dóbr kościelnych, bez zachowania formalności określonej prawem kościelnym, lecz ważnej w świetle prawa państwowego, do kompetentnej władzy kościelnej należy decyzja co do ewentualnego roszczenia regresowego celem odzyskania praw Kościoła (kan. 1296).

III. Prawo pierwokupu

Stosownie do art. 109 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami⁷⁷, gminie nie przysługuje prawo pierw-

---

⁷⁷ Dz.U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm. Prawo pierwokupu jest przedmiotem licznych opracowań; zob. G. B i e n i e k, *Prawo pierwokupu odkupu, wykupu i pierwszeństwa nabywania, Nieruchomości, Problematyka prawna*, red. G. Bieniek i S. Rudnicki, Warszawa

kupu, jeżeli sprzedaż nieruchomości lub prawa użytkowania wieczystego następuje między osobami prawnymi tego samego Kościoła bądź związku wyznaniowego. Zwolnienie to ma charakter podmiotowy i dotyczy wszystkich osób prawnych Kościołów i innych związków wyznaniowych, określonych w ustawach wyznaniowych, statutach i prawie wewnętrznym. Nie przysługuje ono również, gdy prawa te nabyto jako odszkodowanie albo rekompensatę za utratę nieruchomości względnie w wyniku zamiany lub sprzedaży nieruchomości na cele budowy dróg krajowych⁷⁸. Niezależnie od tego nie stosuje się prawa pierwokupu, ale tylko na rzecz Skarbu Państwa, w obrocie nieruchomościami między katolickimi kościelnymi osobami prawnymi na mocy art. 54 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Zakres przedmiotowy zwolnienia z wykonania prawa pierwokupu dotyczy wszystkich czynności prawnych związanych z przeniesieniem własności nieruchomości, również prawa użytkowania wieczystego, chociaż ustawodawca ogranicza je tylko do nieruchomości. Do takiego wniosku należy dojść w drodze wykładni rozszerzającej zasady wyrażonej w art. 237 k.c., z uwzględnieniem odrębności tej instytucji prawa rzeczowego⁷⁹. W razie nabywania nieruchomości lub ich części przez kościelne osoby prawne od osób trzecich, prawo pierwokupu może być stosowane jedynie wówczas, gdy inwestor państwowy lub spółdzielczy uzyskał wcześniej decyzję o ustaleniu „lokalizacji”⁸⁰ inwestycji mieszkaniowej na tej nieru-

---

2004, s. 382 i nast.; T. D o m i ń c z y k, *Pierwokup na tle przepisów ustawy o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości*, Rejent 1996, nr 1, s. 57-72; M. P a z d a n, *Bezwarunkowa sprzedaż nieruchomości wbrew umownemu prawu pierwokupu*, *Problematyka prawna nieruchomości w praktyce notarialnej*, Lublin 1995; S. R u d n i c k i, *O prawie pierwokupu*, Przegląd Sądowy 1999, nr 4; R. S z t y k, *Prawo pierwokupu w myśl ustawy o gospodarce nieruchomościami*, Rejent 1997, nr 12, s. 50-80; Z. T r u s z k i e w i c z, *Prawo pierwokupu w świetle ustawy o gospodarce nieruchomościami*, Rejent 1998, nr 12, s. 196-220; H. W i t c z a k, *Wygaśnięcie użytkowania wieczystego*, Warszawa 2005, s. 23 i nast.

⁷⁸ Dz.U. z 2003 r. Nr 80, poz. 721 z późn. zm.

⁷⁹ Szerzej G. B i e n i e k, tamże, s. 608; A. C i s e k, *Użytkowanie wieczyste*, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo rzeczowe*, t. IV, red. E. Gniewek, Warszawa 2005, s. 171 i nast.; bliżej M. Z i e l i ń s k i, *Wykładnia prawa. Zasady, Reguły, Wskazówki*, Warszawa 2002, s. 45 i nast.

⁸⁰ Szerzej W. S z w a j d l e r, T. B ą k o w s k i, *Proces inwestycyjno-budowlany, zagadnienia administracyjnoprawne*, Toruń 2004, s. 74 i nast. Decyzja o warunkach zabudowy

chomości lub jej części. Przez obrót nieruchomościami w rozumieniu ustawy należy rozumieć sporządzenie wszystkich czynności prawnych związanych z przeniesieniem własności nieruchomości oraz prawem użytkowania wieczystego⁸¹. Pojęcie obrotu nieruchomościami w literaturze prawniczej ma znaczenie opisowe i praktyczne, bliżej związane z ekonomią niż z prawem. Opisuje pewne zdarzenia doprowadzające do przeniesienia własności rzeczy, a nie *stricte* dotyczące przeniesienia własności nieruchomości.

---

i zagospodarowania terenu w pewnym zakresie zastąpiła decyzję o ustaleniu lokalizacji inwestycji i wskazania lokalizacyjne. Decyzja o lokalizacji inwestycji celu publicznego stanowi *novum* wobec poprzednio obowiązujących przepisów.

⁸¹ Bliżej S. Dubisz, *Uniwersalny słownik...*, t. 1, s. 43-44 i t. 4, s. 251-252; J. Sachułowicz, *Gospodarka nieruchomościami*, Warszawa 2005, s. 28 i nast.; F. Błahuta, J. S. Piątkowski, J. Polickiewicz, *Gospodarstwa rolne, Obrót, Dziedziczenie, Podział*, Warszawa 1967, s. 33; A. Stelmachowski, *Nieformalny obrót ziemią*, PUG 1967, nr 22, s. 52 i nast.; E. Gniewek, *Obrót nieruchomościami skarbowymi i samorządowymi*, Kraków 1999, s. 50 i nast.